

про ці, що ними послуговуються всі: самоїзди, грамофон, радіо. На сотку людей, що їздять самоїздами, може десять уживає самоїзду для дійсної потреби: а інші їзди це тільки забава, проїздка, розривка. Ігра, щоб перегнати інші вози, радість з приводу скорості, вдовілля з бігу трублення. Дітвацтво.

Цей прогресивний інфатилізм є також і в філософії. Замість розуму й діалектики — ознаки та снаги правої людини — ставиться все вище захват, підсвідомість, інтуїцію, в головному ірраціональність, що є прикметою дитячого духа.

Діточа торгівля ґрунтується вся на заміні, а до заміни вернулися ми в торгівлі (збіжжя за фабрикати) в землі, що вважає себе передньою сторожжю людського поступу: в Росії. Заміни, що їх я бачив у тайній торгівлі в Москві, зовсім подобають на заміни колишніх шкільних дітей.

Жінки, що все перші чують, відкіль віє вітер, заразівно зрозуміли, що треба робити та в усьому змагають, щоб були подібні до хлопців. Ідеалом старинної жінки була матрона — а найновіше: ефеба.

І приходиться мені на думку, що слово „prete“ виводиться від „prebite“ й тому значило „старець“. Новітня цивілізація з тенденцією до гегемонії недорослих мала би бути антитезою старости.

Андрé Мороа¹⁾

Американські прилавки.

(Століття поступу.— Сучасні політично-суспільні спроби.— Зміна духа?)

Куди йде Америка? Куди йде світ? Чи перед нашими очима, ген, за Атлантийським океаном родиться якась цивілізація, чи теж може кінчитися? Нам хотілось би радше мовчанкою збути ті питання. Вони будять хмари споминів і настирливо накидаються.

* * *

¹⁾ Андрé Мороа (André Maurois), визначний французький письменник, являється наскрізь людиною чину, і таку ідею хотів би заціпити слабодухам та надхнути сильніших, свідомих свого noblesse oblige. Через цілу його багату творчість („La Vie de Disraëli“, „Les Silences du Colonel Bramble“, Les discours du docteur O'Grady“, „Dialogues sur le commandement“ й інші) червоною ниткою проходить думка: „коли людина чину ясно усвідомить собі мету і за собою, яких уживе, щоб її осягнути, можна сказати, що вона майже осягнула свою ціль. Наші гадки можуть стати подіями. І навпаки, в нашій цивілізованій світі майже всі факти є нічим іншим, як скаменілими думками.“ („Dialogues sur le comm.“).

Останньо виданий твір п. н. „Chantiers americains“, тонкістю глибокої аналізи і влучністю спостережень над американським духом перевищив „Scènes de la Vie future“ Georges' a Duhamel' a, який грішить за великим песимізмом. Як не як, а все ж таки пробивається в ньому бажання влучно оцінити сучасний нам стан і найти здорове зерно відродження. І саме кінець цієї останньої праці, якої висновки особливо дивно для нас цікаві, подаємо в перекладі. — *Перекл.*

Століття поступу... Дивовижне це, особливо врочисте й небезпечно гордовите імя, яким мешканці Чікага охрестили свою виставу. Століття поступу? Чим же воно прислужилось людству? Ті велитенські і неспокойні міста? В 1833 р. Чікаго мало чотири тисячі мешканців; в 1933 р. чотири мільйони. Невже ж це поступ?.. Ті засоби транспорту? Осьтуд присвячено їм цілу палату. В 1833, кількох рідких піонерів з трудом, пішки, верхом добилося аж до Чікага. В 1933, мільйони авт рояться набренілими вулицями. День у день підноситься літак в напрямі Нью-Йорку. Над озером Мічиген шугають гідропляни. Воздушна залізниця плигає над світлами ярмарку. Схожий на яйце бальон лине в стратосферу. Генерал Бальбо причалює з Риму ескадрою амфібій. Так, безперечно, люди змінюють місце на поверхні тієї вогкої баньки зі зростаючою швидкістю. Це поступ?

В тім теж столітті навчилися ми пересилати голоси; ба, навіть образи. „Чудеса є в торговлі“, сказав Валері (Valéry). Пригляньмось на ярмарку виставці телефонів Белля, де людина, розміщена в сусідній кімнаті, живе перед вами, рухається й балакає. Ми побідили навіть і спеку. В гарячі дні манили виставки продавців мороженого розкішною свіжістю. Ми побудували механічні моделі найбільш секретних рухів матерії. Знаємо шляхи зір і находимо дороги атомів. В Чікаго, в Палаті Знання можна найти атом Бора (Bohr), кілька мільйонів разів побільшений, якого електрони немов планети кружляють довкола ядра — сонця. Можна студіювати інтерференцію світляних хвиль так, наче б нарисував їх глядач, що находився би в їх скалі. Можна бачити наскрізь прозору людину, якої помпа серця ссе, випихає кров, а заставки серця відчиняються... Так, безперечно, людина впродовж того століття згрубша начеркнула плян світу, в якому живе. Вона повертається в ньому куди краще ніж передше. Вчора зносила зиму, спеку, ніч, терпіння. Нині поборює їх. Створила своє власне середовище. Огорнула всесвіт. — Це поступ.

Але пан хвиль не є паном самого себе. Не можемо забувати, що десять мінут від Палати Знання вісім тисяч безробітних в нужді коротає життя. Людина не змінилась настільки, що її сила; перемінює матерію, не знає духа. Конструує нові молекули; не може побудувати здібної до життя громади. Продукує обильно колись так рідкі речі, а потім гине побіч власного багацтва, нездібна розділити їх. Час позитивної соціології, голошної Августом Контом (Auguste Comte) від девятнадцятого століття, здається ще й нині доволі далекий. В тій домені правлять пристрасті, не знання. Які розривки дає відвідувачам цей ярмарок в 1933 р.? Такі самі, які давав ярмарок в 1833. „Атракції“, яких повні середущі терени між Палатою Знання, а Палатою Релігій, як на ярмарках в Нейлі (Neuilly) чи Сен-Клю (Saint-Cloud) спіраються на второпно продуманих способах зі силою кинути тіла ріжних полів, одно об друге. Механічна сила збільшила силу удару, не щастя амантів. Місс Америка для двадцять п'ять сотень людей розкриває свої рамена й бедра. Там знов чоловік бореться з кро-

кодилем. Горючий людський віхоть плигає по полум'янім басені. Такі видовища бачили в Римі за Тиберія. Біля брам отих бараків нужда тягне пус-пус¹⁾ Мандаринів; в Китаю це вже від трьох тисяч літ має місце. Знання світу: незвичайне. Знання людини: незмінне. Ось таким являється білянс Століття Поступу.

* * *

Може людство краще влаштуватись? Невжеж воно, могутній актор і глядач, має все асистувати змаганням жадоби, захланности, зависти і глупоти? Або чи може воно діяти в людським світі, коли переформувало матеріяльний світ? Багато сумнівається в це. „Кризи, хитання цін і платень, кажуть, подобають на хвилі і моря океанів. Можна їх мірити, передбачувати, але не можна здержати. Так само, як хвилювання бурунів складається з окружних рухів мільонів молекул води, так само могутній приплив і відплив добробуту складається з мільярдів циклів, що ними пробігають людські одиниці. Весь рух переходить впродовж літ від надії до неохоти і від певности себе до зневіри. Криза це сума тих змін. Пробувати здержати їх наворот, це намагатись утихомирити море шляхом управління руху кожної каплі води“.

Нерозважно чи розумно відкидають цей песимістичний і фаталістичний погляд на людські громади люди, які разом з Рузвелтом намагаються оформити нову Америку. Вони вірять в можливість завести більший лад в економічних відносинах. А тепер постараймося начеркнути засоби їх політичної філософії.

* * *

В сучасному світі можна розрізнити три головні напрямки: колективізм або етатизм, які репрезентує комунізм у крайній формі і яких суттєвою доктриною це можливість організації господарства центральною владою (аж до останніх днів це була доктрина партій, званих революційними або „поступовими“), — протекційний і, як це нині кажеться, „автаркічний“²⁾ націоналізм; це в Америці доктрина великих капіталістів, а передовсім промисловців. Доктрина мішана: „не противтеся нам у нутрі, а протегуйте на зовні“, — вкінці фашизм, реакційна доктрина дрібної буржуазії, а зокрема техніків, які, уважаючи себе несправедливо здавленими між пролетаріатом, що править демократією числом і капіталізмом, що її деформує грішми, бере владу, встановлюючи силою чи пропагандою доктрину одної партії.

Оригінальність американського напрямку в тому, що не звязується точно з ніодною з тих трьох доктрин, а черпає елементи в усіх трьох.

В Зєдинених Державах наближається подвійна еволюція умів, які недавно рішуче протиставились. Консервативні промисловці, які все боялись інтервенції держави, поставлені кризою

¹⁾ Пус-пус (японська рікша) двоколовий візок з двома дишлями, що його тягне візник. — *Перекл.*

²⁾ „Автаркічний“, самовистарчальний — *Перекл.*

в так безнадійному положенні, що благають акції центральної влади, яку щойно ляляли. В тому самому часі „радикальні“ уми піддаються еволюції, щоб стрінати в половині дороги тих каючихся капіталістів. Вони були приклонниками міжнародних союзів для обниження цін. Вони відкрили з президентом, що економічний „плян“, якого вони собі бажали, є можливий лише в нутрі замкнутої системи і що найпростішою замкнутою системою це нація. Звідси економічний націоналізм, вложений в мозги молодих американців Деканом Донгемом (Donham) з Гарвард.

З фашизму новий напрям взяв ідею зміцнення центральної влади та більшої елястичности езекутиви і законодавства. Зв'язок президента з народом, через радіо, до певної міри змінив демократію, дозволяючи шефові езекутиви безпосередно стрінатись з публичною опінією. Але, навпаки ніж в Італії й Німеччині, ідею диктатури зовсім відкинено. Президент Рузвелт не є більшим диктатором від президента Ради Міністрів Франції чи англійського прем'єра. Він одержав від конгресу виїмкову владу. Ця влада є обмежена, і в просторі, і часі. Коли вона дійде до свого речинця, буде або не буде відновлена. „Владу президента, каже Тагвел (Tagwell), можна порівнати з владою директора великої спілки, який мав би велике довіря своїх адміністраторів“. Ніщо більше. І свобода критики в слові і письмі лишилися в цілості.

Вкінці з доктринами соціялістичними в новім напрямі є спільна відраза до егоїстичного індивідуалізму і розперезаного лібералізму. Для унормування економічного життя бажас спертися на корпораціях продуцентів і робітників. „Я є ліберальним колективістом“, сказав мені один з нових міністрів. Парадоксальна, але зрозуміла сполука слів.

Між американським новим напрямом і російськими комуністами суттєвою ріжницею є те, що Рузвелт і його друзі не стараються накидати досконалої економічної системи і не вірять, що б така могла існувати. „Ми, кажуть, не маємо симпатії для етатистичних плянів, які з наївним довірям приймають, що вимоги життя є подібні до передбачувань нашого ума. Крок за кроком слід поступати вперед і кожного дня підготовляти працю на завтрешній“. Вони хотіли б примінити в політиці наукові методи. Та вони їх не потверджують; вони лиш експериментують. Це, пише теж Рексфорд Тагвел (Rexford Tagwell) експериментальна поведінка, яка лиш відріжняє ту адміністрацію від тих, які її попереджали. Думаю, що не є пересадою казати, що це саме та нова поведінка, яка цілій нації дала сміливість, довіря й енергію“.

Якщо це правда, так це було б незвичайно інтересним феноменом можливости порушування мас так само реалістичними образами, як і містичними твердженнями. Колись писав Мр. Бальфер (Balfour): „З сумом приходиться ствердити, що лише ентузіясти можуть порушувати маси, бо ентузіясти майже все є придуркуваті“. Якщо Тагвел вірно бачить і якщо охота чесного експериментування змогла викликати в Зєдинених Державах тривкий ентузіязм, так там доконалась велика подія в історії політики.

Все ж таки можна запитатися, як довго і доки та терпеливість, зроджена недолею, протиставитиметься відновленому добробуту чи повторюваним стратам. Тільки час може принести відповідь. Але певним є те, що вільним людям під цю пору пропонується оригінальну віру.

Коли новий напрям відкидає ідею строгого плану і приймає тверду конечність крок за кроком посуватись вперед, так, значить, думає чи радше сподіється, що людина одного дня зможе в економічному світі діяти так само, як у світі фізичнім. „Це ж ясно, пише Вальтер Ліпмен (Walter Lippmann), найбільш світлий американський есеїст, що ми входимо в вік, в якому свідомий і розважний в людських справах провід є конечний, неминучий... Ідея, що суспільний лад може і мусить бути завершений, закорінився в умах народів... Ця ідея є більшою від кожного іншого з грубших і примітивних досвідів, підніманих під цю хвилю в різних частинах світу. Вона відбігає від комуністичної спроби москалів, фашистівської спроби італійців і демократично-капіталістичних експериментів американців та шведів. Знання людських справ можна добути лиш довгими зусиллями, спробами і помилками, твердою дисципліною досвіду. Це не так просте завдання як те, довкола якого товпиться людство. Це не є питання, яке розв'яже п'ятилітка чи новий напрям... Ніодна нація не дозріла до такого завдання. Демократії поставили собі за точку амбіції зорганізовану громаду на довго перед достаточним зорганізуванням себе для сотворення такої громади. І це природний хід подій, що ідея довго жевріє в уяві, доки може бути зреалізована“.

Коли, в 2033 р. в Чікаго промінь Арктура освітить ярмарок двохсотліття, тоді може американці будуть могли обходити після століття матеріального поступу, століття соціального поступу.

* * *

Чи Америка здібна до цього завойовання самої себе? Яких духових перемін доконала криза? Трудна на це відповідь, бо ніхто не знає, чи ті переміни є тривалі.

Американці є й на далі молодим народом. Від молодости питомі для них скорі рухи, смак для авантур, любов змін. Багато американців не дуже то й розуміє програму Рузвелта; полюбило його, бо видається їм новим.

Маси лишилися наївними, легковірними і мало просвіченими. Навчання є елементарне, школа поверховна і навіть університет невдоволяючий. Але хоч як повільною є еволюція тієї культури, вона є помітна. Американська еліта, впродовж тих десятих останніх літ, перейнялась здоровим реалізмом. Пуританізм є у відвороті, а ті романтичні величі, які колись міг мати, нині не є нічим більше, як небезпекою. Кінець прогібіції це велика програма пуританізму. Сентиментальні нісенітници, що так довго пишались в оголошеннях, фільмах, популярних „magazines“, серед звань політичної віри, розбила на кусники іронія молодого поко-

ління. Сукцес такого журналу як Time є помітний. Те, що тижневик тієї міри, тієї точности, тієї свідомої рішучости має наклад чотирьох сотень примірників, це відрadne явище. Що поважний, безсторонній і чесний журналіст як Вальтер Ліпмен тішиться таким авторитетом, це друге явище. Що фільм, як *Président Fan-tôme*, сатира політика — шарлятана, театральних партійних зборів, вічних цитатів Лінкольна: „Влада народу, через народ, для народу“, що такий фільм тішиться сукцесом, це знак часу. Іронія не є вірою в самій собі; вона є корисна, щоб покласти кінець передавненій ідеології і зробити місце наступній.

Криза здавила, хоч на якийсь час, божевільний індивідуалізм, який спершу довів до розцвіту, а опісля до руїни ці країни. Помилкою було не бачити в людині нічого над його їзм і суперництво. Впродовж довгих днів людство жило серед режіму кооперації, корпорації. І нині може це робити. Я далекий від наївности думати, що в чотирьох чи п'ятьох літах нужди можна нагло переформувати Америку. Вона забуде. Вона вже забуває. Але й память не є нічим іншим як сумою забуття. Досвід Рузвелта переживе без сумніву зміцнення центральної влади, яке було конечним. Декотрі країни терплять з приводу пересадки правління. Ця терпіла, бо нею за мало правили. Вашингтон, під новим режімом, добув великий прстїж і тривалу силу.

Новість? — каже багато європейських критиків. Що такого нового в режімі Рузвелта? Інфляція? Дійсно, велика новість! Ми на власній шкірі переконались про те. В п'ятнадцятому столітті королі відкликувались до інфляції, коли обмежувались доходи. Американський напрям *New Deal* звів долара з 25 на 18 франків? Наш старий європейський напрям спровадив франка з двадцятьох на чотири су. Інфляція? Це ані слава ні сором, але напевно нічого нового. Сольон практикував інфляцію й атенці обжаловували його за спекуляції на подорожінню землі. Прочитайте Плютарха.

Новість! Що ж тут нового? *Industrial Recovery Act*? Управління годин праці? Воно існує у нас від п'ятдесяти літ. Інтервенція держави в спорах? Це ж старовинна доктрина наших соціалістів. *Farm Act*? Державна акція для влекшення обтяжених гіпотечними довгами фермерів? Це доктрина Тиберія Гракха, 160—133 перед Христом. Новість. Що тут нового? Професори при владі? У нас Еріо, професор літератури і Даледіє, професор історії. Що ще? Вільна продажка пива? Наші бари розкинені по всіх бульварах. Усталення цін? Грошева господарка? Подібні доктрини двадцять разів голошені в Європі, десять разів експериментовані, десять разів признані фалшивими. Це правда, що молоді американські економісти вміють майстерно розвивати старовинні теорії блискучих фраз, які притягають недотеп; але коли покупець вертає до себе, розгортає на самоті свій пакет „нових“ правд, відкриває, що продавці накиннули йому під високим тишненням старі мотиви соловіїв політичної економії.

Може Америка дійсно мусить на шляху своєї історії перейти багато авантюр, знаних вже старим народам Європи.

В людських відносинах не те нове, чого ніколи не зроблено, а те, що в означеному моменті приносить відносному організмові потрібну поміч. Програма Рузвелта вернула американцям, в хвилині сумнівів у себе самих, віру в можливість ділання. Він вернув демократії, в хвилині дегенерації, розуміння авторитету. Авторитетові, в хвилині легенерації в демагогію, наказав пошану для свободи. Вперше не революційний голова держави відмовився признати цей невиносимий скандал, що мовляв: обильність добра, побіч нужди, це неминуче право природи. Спробував примініти свою країну до нових умовин продукції і ввести в життя політичні методи, які в фізичному житті дали великі виследи. Увінчуються ці спроби успіхом? Ніхто не знає. Завдання це нове, не пересічне, може неможливе. На кожний випадок матиме велику заслугу, що не зневірився в державу серед страшних обставин.

З французької мови переклав

І. Черкавський.

М. Лучицький.

Вплив жидів на сучасне письменство й культуру.

Недавно принесли часописи вістку, що заступником комісара освіти на радянській Україні став тов. Ізраїль Хаїт. Очевидно єврей, очевидно й єврейська буде по духові його діяльність. А що заступник міністра це звичайно властивий спірітус агенс, отже аж тепер правління УССР матиме освіту справді „радянську“, а не якусь там ухилову.

Коли розглянемо (за радянськими джерелами навіть, як прим. велика книга Лейтеса-Яшека п. з. „Десять літ радянського письменства на Україні“) новіших радянських письменників, котрі пишуть українською мовою, то по виєлімінуванню великого числа ано- і псевдо-німних плотиць серед асів того письменства найдемо багато призвищ та облич родом з „палестинської шляхти“ й чимало активних членів Червоної Армії та Г. П. У. (чрезвычайки). „На кашкеті в мене зірка пятикутня, а у серці тьма“ — признається чекіст В. Сосюра (тепер поет). В ГПУ. служив активно М. Скрипник, один з перших членів радянського правління на Україні, — довгий час міністр освіти, академик, письменник і т. д. В Черв. Армії працювали дальше письменники Сава Зах. Божко (белетрист), Антін Васильович Дикий (поет), Микола Хвильовий (белетрист), Олесь Досвітній (белетрист) і б. і. Активно служить досі в ГПУ. поет Михайло Шульга-Шульженко. На „секретних сотрудників“ ГПУ. годі напевно вказувати; певне одно, що серед них чимало письменників. Ось прим. такий спец від „остеріганя“ як Андрій Хвиля. Коли від якогось з українських компісьменників завіє цебулею антисемітизму чи іншого якогось ухи-